

УДК 37(477.43/.44) «17/19»:340.134(436):340.134(470+571)

Т.П. Зузяк
м. Вінниця, Україна

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА АВСТРІЙСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЙ У СТАНОВЛЕННІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ПОДІЛЛЯ (КІНЕЦЬ ХVІІІ-ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Постановка проблеми. В умовах реформування національної освіти в Україні звернення до історії становлення законодавчої бази кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. дає можливість глибше з'ясувати стан розвитку педагогічної освіти на Поділлі в зазначений період. Розвиток педагогічної освіти на території Поділля в другій половині ХVІІІ ст. відбувався в умовах глобальних соціально-політичних і національних протиріч, розв'язання яких напряду залежало від реформаційних процесів, здійснюваних країнами-колонізаторами у зазначений період. Кінець ХVІІІ – початок ХХ ст. – ознаменувались низкою масштабних реформ в галузі освіти Урядів Австрії та Російської імперії. Для розуміння суті реформ в галузі педагогічної освіти першочергового значення набуває вивчення законодавчої бази Урядів цих країн.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз історико-педагогічних та літературних джерел свідчить, що вивченням законодавчої бази підготовки вчителя на Поділлі займалися дореволюційні, радянські та сучасні вітчизняні дослідники. До вищезазначеної проблеми, неодноразово звертались відомі педагоги: М. Пирогов, К. Ушинський, М. Тихонравов, В. Острогорський, П. Каптерев. Безпосередньо з історії педагогіки та історії освіти розглядали законодавчу базу М. Демков, К. Шмідт, В. Григорьев, Е. Ліхачева. Серед сучасних дослідників слід відзначити М. Ярмаченко, П. Лузан, Луканюка, М. Поліщука, М. Вороліса, Д. Пенішкевич, Б. Ступарика, Г. Кільову, Л. Анохіну, Ю. Бабанського, І. Сесака, Л. Дровозюка, Н. Балабуст та багатьох інших.

Мета статті – вивчити та проаналізувати законодавчу базу Австрії та Російської імперії щодо становлення педагогічної освіти Поділля кінця ХVІІІ – початку ХХ сторіччя.

Виклад основного матеріалу. З трьох держав, які наприкінці ХVІІІ ст. ділили між собою спадщину Речі Посполитої, Австрійська імперія була найсильнішою. Галичина із Західним Поділлям по р. Збруч перейшла під панування Австрії. З нею також Тернопільщина і місто Тернопіль. За часів австрійського володіння (1772-1917) значення міста Тернополя зросло на тлі сусідніх повітових міст, бо австрійська влада створила в Тернополі староство, відкрила найстарішу гімназію на Поділлі. Місто Тернопіль стало осередком згуртування великої кількості представників інтелігенції [1, с. 45].

Зауважимо, що Австрія, що була класичною феодальною країною з її бюрократичною і воєнною машинами, одним із знарядь поневолення народу обрала освіту. Освітні реформи носили ліберально-показовий характер. Реорганізацію освіти було доручено відомому німецькому педагогу Ігнатію Фельбігеру. Він розробив загальний план для так званих нормальних, головних і тривіальних шкіл [2, с. 100]. Стан освіти на Західному Поділлі був дуже низьким. Єдина вища верства тодішнього українського громадянства-українське духовенство-вдовольнялося низьким рівнем освіти [3, с. 494].

Предметом найпершої турботи австрійського уряду на Західному Поділлі стало наведення порядку і соціальної дисципліни. Австрійська Імператриця Марія-Терезія та її син Йосиф ІІ провадили «модну» тоді серед європейських монархів політику Просвітництва – узалежнення могутності держави від поширення освіти та можливих свобод її підданих. Головним напрямом їхньої політики на Західному Поділлі було ослаблення позицій польської шляхти. У 1774 р. Імператриця видала розпорядження про прискорену організацію державних початкових шкіл. Вона дозволяла перекладати німецькі шкільні підручники українською і польською мовами. Мовою перших підручників для цих шкіл – «Читанки» (1786 р.), «Катахезісу» (1788 р.), «Букваря» (1790 р.) – була «словено руська» [4, с. 79]. Цісар Йосиф ІІ у 1782 р. проголошує обов'язковість початкової освіти. За його наказом в Австрії у 1782 році було скасовано кріпацтво

із залишенням тільки панщини. Визнання в 1786 р. української мови мовою «крайовою» мало стати значним кроком у розвитку української педагогіки й шкільництва [4, с. 80], а в 1789 році уряд Австрії дав згоду на відкриття українських шкіл [2, с. 103].

Реформа народного шкільництва, яку в 1774 року провів відомий педагог Фельбігер, встановила три типи шкіл: нормальна шестикласна школа, яка мала своїм завданням готувати вчителів до головних шкіл; головна – чотирикласна, що мала знаходитись в кожному окружному великому місті; тривіальна – дво- або три- класна школа, що мала знаходитись в невеликих містах і селах. Крім того, населення мало право утримувати на власні кошти парафіяльні школи (так звані дяківни) [3, с. 507].

Вчителів було дуже мало, а їхнє матеріальне й соціальне становище вкрай важке. У 1774 році всі окружні керівники одержали з м. Відня наказ дати інформацію про вчителів місцевих шкіл [2, с. 100]. У 1776 році для управління народним шкільництвом на Західному Поділлі утворено у Львові Крайову шкільну комісію. Саме тоді вперше постало питання української мови в рефераті радника І. Коранди [3, с. 507].

У 1781 році було видано розпорядження про створення в містах і приміських зонах Західного Поділля «головних і тривіальних шкіл» німецького типу з чотирьма класами, а в селах – парафіяльних шкіл. Духівництво повинно було відкривати школи, утримувати вчителів й почасти самим навчати дітей [2, с. 102].

Основним законом, який визначав діяльність усіх шкіл Імперії, стала «Політична шкільна конституція для німецьких шкіл на території коронованих земель» від 1782 року, що в 9 редакціях діяла аж до 1844 року. Згідно з цим законом школи поділялись на католицькі та євангелістські за віросповіданням. Щодо поділу шкіл за національним принципом, то вони були національними та колоністськими. Найвищим типом народної школи стала головна школа, яку приєднали до препарандистської школи, як методичну, де здобували освіту також майбутні вчителі. Щодо якісного стану освіти, то тут, безперечно, у кращому стані були державні школи, оскільки вони знаходились тільки в містах та великих населених пунктах, були краще організовані, володіли кращими програмами викладання та мали кращий підбір кваліфікованих учительських кадрів [5, с. 75].

Як відзначав М. Ярмаченко, спеціальною комісією у 1786 році було проведено «перевірку» педагогічних здібностей учителів гімназій, унаслідок якої з роботи звільнили всіх здібних і прогресивно настроєних учителів, залишивши лише тих, хто добре володів німецькою мовою. Однак, всі ці нововведення зумовлювались швидше потребами виробництва, ніж турботою уряду про освіту й виховання народу [2, с. 103]. Середні латинські школи на Тернопільщині були в руках духовних чинів, латинського та грецького обряду, Єзуїтів та Василіан [1, с. 44].

У галузі освіти в 1790 році було проголошено реформу публічного виховання. Приймаючи і розробляючи на паперах «реформи» початкової і середньої освіти, австрійський уряд нічого не зробив для їх здійснення, будучи наляканим революційними подіями у Франції, роблячи все можливе, аби не допустити прогресу шкільної освіти: скорочується асигнування на освіту, в університетах закриваються окремі кафедри, зменшуються строки навчання [2, с. 104].

Виявлені та проаналізовані документи і матеріали засвідчують, що першу спробу законодавчого вирішення проблеми підготовки шкільних учителів у державі Габсбургів було зроблено в 1805 р. Так, розділ VIII австрійської «Політичної шкільної устави» передбачав, що на базі головних шкіл кожного з її адміністративних країв мають щорічно відбуватися педагогічні курси (препаранди), метою яких визначалася підготовка вчителів із представників чоловічої статі. Кандидати на вчительські посади у реальних школах могли пройти спеціальні шестимісячні, а майбутні вчителі тривіальних шкіл – тримісячні педагогічні курси. Жіночі препаранди з однорічним терміном навчання було відкрито на основі цісарського розпорядження в 1815 р. [6, с.19-20].

В 1802 році у царській Росії (до якої входило Східне Поділля) було створено Міністерство народної освіти. Згідно з «Правилами» при міністерстві освіти утворено Головне управління шкіл, яке встановило такі тильних установ: гімназії, повітові школи, парафіяльні («приходські»)

[3, с. 233]. Згідно з Указом імператора Олександра I у січні 1803 року «Про влаштування училищ», яким затверджувались «Попередні правила народної освіти» була запроваджена посада «попечитель університету та його округу» [7, с. 21-23]. В 1802 році освітні заклади Київської, Волинської та Подільської губерній підпорядковано Віленському навчальному округу. Попечителем округу став князь А. Чарторийський. У Віленському окрузі навчальні заклади хоч і діяли у відповідності до російського законодавства, але з певними особливостями, що враховували факт територіальної належності під владою Польщі. Зокрема, викладання тут велось польською мовою (до 1830 р.), а російська була окремим предметом навчання [8, с. 25].

На Східному Поділлі візитатором училищ шкільного округу Указом царя був призначений Т. Чацький. Користуючись підтримкою російських високопосадовців, він узявся за подальшу розбудову польської освіти. Ще до затвердження «Правил народної освіти» А. Чарторийський, керуючись планами Едукаційної комісії, домогся дозволу Міністра освіти Росії на відкриваття в навчальному окрузі середніх та початкових шкіл. Також Т. Чацький через дворянські зібрання або за їх підтримки домагався згоди уряду на відкриття у Подільській губернії, гімназій та училищ. В усіх урядових навчальних закладах працював педагогічний персонал, якому було поставлено завдання ополучування населення краю. Велику роль відіграли пансіони на чолі з польками-патріотками. Внаслідок цього польська мова зробилась панівною на Східному Поділлі [9, с. 16-19].

14 липня 1804 р. уряд затвердив розпорядження про облаштування у Віленському навчальному окрузі училищ, яке надало планам А. Чарторийського державної підтримки. Якщо Міністерство освіти відстоювало, як і всі інші міністерства, класові інтереси кріпосників-поміщиків, то попечитель навчального округу, до складу увійшла Подільська губернія, і візитатор освіти передусім піклувалися про навчальні заклади для поляків і католиків [10].

30 липня 1804 р. Т. Чацький оприлюднив «Статут парафіяльних училищ Волинської, Київської та Подільської губерній», яким запроваджувалась система нагляду за діяльністю освітніх закладів. Загалом, на Східному Поділлі початку XIX ст. почала формуватись нова мережа навчальних закладів. До неї входили навчальні заклади чотирьох типів: парафіяльні училища, які призначалися для дітей найвищих станів; повітові училища для дітей дворян, купців, державних службовців, заможних ремісників; класичні повітові гімназії і неповні прогімназії – найпоширеніший тип середньої школи; ліцеї, університети – вищі навчальні заклади. Найбільше відкривалось платних приватних пансіонів для дітей дворян. На Східному Поділлі існували всі згадані типи навчальних закладів, крім вищих. Вищу освіту подоляни здобували поза межами краю, в університетах Києва, Харкова, Одеси [11, с. 10].

Ситуація в школах Західного Поділля поліпшується, починаючи з 1805 року, після того як суперінтендантам та священникам зі Львова Йосифу Пауліні, Самуелю Бредецькому та Самуелю Фуксу вдається запросити з Німеччини сумлінних пасторів та досвічених учителів. Для підготовки вчителів тривіальних шкіл були передбачені тримісячні навчальні курси відповідно до статті 119 «Політичної шкільної конституції». З часом ці курси перетворились в дев'ятимісячні, або дворічні препарандистські школи. 13 лютого 1833 року Декретом придворної навчальної комісії визначено, що жодному тривіальному вчителю не буде надано підтверджувального декрету вчителя з боку крайової установи, аж поки він не відвідає щонайменше тримісячний підготовчий курс і пропрацює на посаді вчителя 3 роки в повній відповідності до свого статусу [5, с. 76]. 17 серпня 1805 року побачив сві «шкільний декрет». На його основі держава залишала за собою загальний нагляд над народними школами, а ближній нагляд поклала на Латинську консисторію, що перешкоджала розвитку українських шкіл [3, с. 509].

Пожвавлення в освітній сфері Східного Поділля розпочалося лише в 20-30-х рр. XIX ст. У 1824 р. Міністр освіти О. Шишков обнародував одну з перших освітніх інструкцій, яка окреслювала російське спрямування розвитку освіти. Впродовж 1826-1835 рр. діяв Комітет створення наукових закладів, результатом діяльності якого стала розробка трьох нормативних документів, які окреслювали освітню ситуацію в державі: «Статуту гімназій, повітових і

парафіяльних шкіл» від 8 грудня 1828 р. (набув чинності у 1835 р.); «Положення про освітні округи» і «Статут загальноросійських царських університетів» [12, с. 54-56]. За Статутом 1824 року Міністерства державних маєтностей, церковно-парафіяльні і єпархіальні школи, зберігалися і оголошувалися загальнодоступними. Вони об'єднувалися однією назвою – початкові народні училища і повинні були працювати за єдиною програмою. Жінки отримували дозвіл на вчителювання в народних училищах [13, с. 11-13].

У 1832 році царським урядом був створений Київський навчальний округ, якому стало підпорядковуватись Східне Поділля. Упродовж 1833 року Міністерство народної освіти видало чотири розпорядження щодо управління навчальними округами (з них 2 безпосередньо стосувались Київського навчального округу). За той же період з'явилися два «височайші повеління», що пов'язані з Київським навчальним округом, які Імператор затверджував на підставі подань керуючого Міністерством народної освіти до Комітету Міністрів. До розпоряджень увійшли такі питання: 1) як звертати увагу на «...моральний напрямок викладання, спостерігаючи, щоб на уроках не було нічого, поослаблюючого вчення Православної віри; 2) щоб у поведінці і вчинках викладачів не було нічого спокусливого; 3) на системність, послідовність і зміст навчальних предметів; 4) здібності викладачів; 5) рівень викладання російської мови й словесності; 7) рівень патріотичного виховання, поклоніння престолу» [14, с. 16]. 25 червня 1835 року було прийнято «Положення про навчальні округи», яке суттєво змінило порядок встановлений «Попередніми правилами народної освіти» 1803 року. В «Положенні...» 1835 року реалізовано перш за все завдання щодо передачі від університетів (Попечитель університету був одночасно Попечителем округу) до Попечителів повноцінних обов'язків та прав щодо управління навчальними закладами округу [7, с. 21-23].

1848 рік ознаменований поступом уперед культурного життя Західного Поділля. Відбувся з'їзд інтелігенції («Собор руських учених»), обговорено літературні й наукові справи, зокрема питання народної мови в школі [15, с. 343]. Також на шкільній секції промовці окреслили жалюгідний стан шкіл на Західному Поділлі, убогість змісту освіти, вказали на відсутність учителів і підручників українською мовою. М. Ярмаченко зазначає, що було обійдено мовчанкою такі болючі питання, як необхідність ґрунтовного перегляду змісту освіти, усунення нестерпних шкільних порядків, ліквідація безправності шкільного вчителя, поліпшення його наукової і методичної підготовки [2, с. 167].

У 1848 р. на Західному Поділлі відновили свою роботу вчительські конференції. У 1849 році було затверджено «Організаційний нарис гімназій і реальних шкіл в Австрії», в якому зазначалося, що не слід відмовлятися від тілесних покарань у нижчих гімназіях, якщо не дозволяють умови. Зазначимо, що позитивним було й те, що більше уваги приділялось вивченню предметів природничо-математичного циклу, санкціонувалося викладання рідною мовою, а запровадження крайових шкільних рад послаблювало позиції церкви в навчальних закладах [2, с. 169].

У 1860 р. Австрія прийняла нову Конституцію, згідно з якою Галичина (до складу якої входило Західне Поділля) одержала певну автономію [16, с. 443].

Згідно Закону від 22 червня 1867 року в народних школах мову викладання визначав той, хто утримував школу, друга крайова мова в такій школі ставала предметом навчання. Іншим Законом від 26 червня 1867 року керівництво шкільництвом в Західному Поділлі передано Крайовій шкільній раді [3, с. 529]. Наступний Закон від 21 грудня 1867 року урочисто проголошував, що всі народи держави мають законне право збереження й плекання своєї народності. Закон від 25 травня 1868 р. встановив відлучення школи від церкви. Закон від 14 травня 1869 р. проголосив рівне право всіх на елементарну освіту. Але з означеними Законами зовсім не узгоджувались крайові закони [3, с. 530].

Державний австрійський шкільний Закон 1869 р. вніс суттєві зміни у процес підготовки вчителів: замість існуючих учительських препаранд запроваджувалися нові навчальні заклади – чоловічі та жіночі вчительські семінарії. Жіночі заклади освіти цього типу створювалися в Австро-Угорській імперії для забезпечення народних (початкових) шкіл учителями та з метою

дати жінці професію, найбільш властиву її природі – справі виховання дітей. Перші на західних землях України державні жіночі вчительські семінарії з трирічним терміном навчання постали згідно з розпорядженням Галицької шкільної Ради від 25 лютого 1871 р., виданим на підставі рескрипту міністра віросповідань і освіти Австрії від 20 жовтня 1870 р. [17, с. 59].

Перший рекомендований навчальний план для вчительських семінарій Міністерство віросповідань і освіти Австрії видало за № 7033 від 19 липня 1879 р. [18, с. 186]. 26 травня 1874 р. Міністерство віросповідань і освіти затвердило «Організаційний статут учительських семінарій», який дещо відрізнявся від попереднього. Запропонований міністерством план вимагав змін, тому що викладовою мовою жіночих учительських семінарій у Галичині була польська, а необхідно було запровадити вивчення другої крайової мови – української, а також німецької [17, с. 70].

20 березня 1860 року на Східному Поділлі були внесені деякі зміни до системи управління навчальними округами, відповідно до «Положення про Ради при Попечителях навчальних округів». Всі зміни сприяли перерозподілу частини господарських та навчально-методичних функцій попечителів на користь Рад при них з метою підвищення рівня координації між регіональними і місцевими педагогічними кадрами у питаннях організації навчально-виховного процесу, колегіального контролю фінансових витрат. Вони стали першими проявами поступової зміни урядового курсу в напрямку демократизації державної системи управління освітою (апогей- реформа 1864 р.) [7, с. 23].

1864 рік – це час реформ початкової та середньої освіти в Російській імперії у сфері підготовки педагогічних кадрів. 1 січня 1864 року було затверджене «Положення про губернські та повітові земські установи». На земські установи в губерніях і повітах було покладено обов'язок брати участь у справах народної освіти, здебільшого по господарській частині. 14 липня затверджено «Положення про початкові народні училища», яким передбачалося збереження сільських і повітових шкіл міністерства народної освіти, а також єпархіальних шкіл та училищ інших державних відомств та запровадження єдиних шкільних програм. Це «Положення» об'єднує всі народні училища різних відомств – міністерства народної освіти, міністерства державного майна, міністерства внутрішніх справ, духовного відомства, а також недільні школи. Згідно з цим положенням початкові народні училища були призначені на здобуття корисних початкових знань [19, с. 613-618]. Дія цього «Положення» не поширювалася на Подільську губернію, яка, як Волинська, Київська і шість інших західних губерній, підпорядковувалася особливим тимчасовим правилам [20, с. 474]. Цього ж року почав діяти новий статут гімназій, які поділялися тепер на повні – семикласні (класичні, реальні) та неповні – чотирикласні [21, с. 26].

Політичну роль у розвитку освіти відіграли жіночі заклади освіти, діяльність яких розпочалась з березня 1858 року, коли з'явився наказ Ради навчальних закладів відомства про заснування Маріїнських жіночих училищ, а у липні 1859 року училища були розділені на приватні й державні. У травні 1870 року було затверджено «Положення про жіночі гімназії і прогімназії Міністерства Народної Освіти». Міністерські жіночі гімназії були семикласними з восьмим педагогічним класом, в якому викладалась педагогіка і методика. Після закінчення Маріїнської жіночої гімназії учениці отримували атестат на звання вчительки початкової школи [22, с. 29].

26 травня 1869 року було затверджено «Положення про початкові народні училища в Київській, Подільській і Волинській губерніях». Згідно «Положення» було призначено шість інспекторів народних училищ, кількість яких була збільшена у 1873 р. [20, с. 500].

17 березня 1870 року було затверджене – «Положення про Молодечнянську вчительську семінарію», яким керувалися всі інші вчительські семінарії. «Положення» передбачало надання можливості здобуття педагогічної освіти молодим людям усіх станів православного віросповідання, які бажали бути вчителями у початкових училищах. Студенти, які успішно закінчили курс семінарії, отримували свідоцтво та звання учителя початкового училища [20, с. 448].

На Східному Поділлі першу вчительську семінарію відкрито лише у 1907 р. в с. Потоки Вінницького повіту [12, с. 10]. Друга на Поділлі вчительська семінарія була відкрита 1913 р. В Кам'янці-Подільському, третя – в м. Ольгополі. Існуючим планам відкрити семінарії в інших містах губернії не судилося бути реалізованими [23, с. 284].

31 травня 1872 році було затверджено «Положення про вчительські Інститути» Російської імперії [24, с. 732-736]. На Поділлі учительський інститут відкрили аж у Вінниці 1912 р. Він був четвертим у Київському навчальному окрузі, восьмим в Україні [12].

12 червня 1890 р. було затверджено ще одне «Положення про губернські та повітові земські установи,» в якому, зокрема, зазначалося, що до завдань земських установ належить піклування про розвиток народної освіти, а також визначена законом участь у керуванні фінансованих за рахунок земств шкіл та інших навчальних закладів [25, с. 125].

Вивчення та аналіз літературних джерел та архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що у становленні педагогічної освіти важливу роль відігравали духовні навчальні заклади освіти. Варто згадати першу Духовну Семінарію на Поділлі, засновану ще у 1797 році у м. Шаргороді. Жіночі та чоловічі духовні училища Відомства Православного сповідання створювались упродовж усього XIX ст., таким чином, поряд зі школами, підпорядкованими Міністерству народної освіти, поширення набули церковно-приходські школи, якими керувало духовенство. В 1884 році були затверджені особливі «Правила про церковно-приходські училища» [26, с. 74].

На початку XXст., а саме у 1902 році було затверджене «Положення про церковні школи відомства православного віросповідання.» Пункт №1 «Положення» свідчив, що основним завданням церковних шкіл було поширення серед народу освіти у дусі вчення і традицій православної віри і церкви. У відповідності з цим «Положенням» до церковних шкіл належали: 1) початкові школи, призначені для початкового навчання дітей і дорослих (вони поділялися на школи грамоти, церковно- парафіяльні та недільні школи); 2) вчительські (другокласні і церковно-учительські) школи, які готували вчителів для початкових шкіл [27, с. 207].

На Західному Поділлі австрійський уряд у 1893 році проводить реформу педагогічної освіти. Замість педагогічних навчальних закладів, що існували при головних початкових школах, створювалися вчительські семінарії. Перед вчительськими семінаріями стояло завдання: виховати майбутнього вчителя в дусі релігійності, покори, відданості Габсбургам, прищепити ненависть до передових, революційних ідей [2, с. 171]. У 1895 році в м. Тернополі утворилась філія Руського Педагогічного Товариства. Вона розвивалась дуже успішно. Філія влаштовувала конференції для членів, на яких дискутувались проблеми, пов'язані зі шкільництвом та купівлею книжок для власної бібліотеки, тощо [1, с. 198].

В кінці XIX – поч. XX на Західному Поділлі ст. виникає новий тип шкіл, який називається утравістичною, тобто різномовною [2, с. 152].

Висновки. Таким чином, ми можемо зазначити, що розвиток педагогічної освіти на території Поділля впродовж кінця XVIII ст. – початку XX ст. відбувся в умовах глобальних соціально-політичних і національних протиріч, розв'язання яких напряду залежало від реформаційних процесів, здійснюваних Австрією та Російською імперією у зазначений період. Найстарішим з впливів на вісй території Поділля був польський. Розглядаючи процес розвитку системи педагогічної освіти на території Поділля в кінці XVIII – початку XX століття варто зауважити, що розвивалася вона в руслі соціально-політичних та економічних перетворень в Австрії та Російській імперії. Разом з тим, реалізація урядових постанов, указів та інших нормативно-правових документів в сфері освіти мала свої особливості для окремих регіонів, в тому числі і для Подільського краю, адже вони враховували економічну спеціалізацію регіону в межах урядового курсу на регіоналізацію та спеціалізацію провінцій імперій. На Західному Поділлі на відміну від Східного Поділля першу спробу законодавчого вирішення проблеми підготовки шкільних учителів у Західному Поділлі зроблено ще на початку XIX ст.

Література:

1. Шляхами золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина./ ред. М. Миколаєвич. – Філадельфія, 1983. – Том 3. – 846 с.
2. Ярмаченко М.Д. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X - початок XX ст.) [Текст] : Нариси. / ред. М. Д. Ярмаченко, та інші. – К. : Рад. шк., 1991. – 381 с.
3. Сірополко С. Історія освіти в Україні./ С. Сірополко. – Київ: Наук. Думка, 2001. – 912 с.
4. Лузан П.Г. Історія педагогіки та освіти в Україні : навчальний посібник./ Лузан П.Г., Васюк О.В. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : ДАККіМ, 2010.– 296 с.
5. Луканюк С. Особливості організації навчального процесу в народних школах німців-колоністів Галичини кінця VIII- першої половини XIX ст./ Луканюк С. //Історико-педаг. альманах, випуск 1. Збірник наукових праць. Умань. УДПУ ім. Павла Тичини. – 2008. – 96 с.
6. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772-1939 рр.) / Б. Ступарик. – Івано-Франківськ, 1994. – 144 с.
7. Мілько В. Навчальні округи в Україні у 1835–1860 рр.: деякі особливості системи управління/ В. Мілько // Гілея: науковий вісник. – 2013. – Вип. 75. – С. 21-23
8. Україна: хронологія розвитку. Імперська доба 1800 – 1917.– Том 5. – 720 с.
9. Петров Н. Подолия. Историческое описание. /Н. Петров: СПб.: 1891ц: 401 с.
10. Константинов Н. История педагогики. / Н. Константинов, Е. Медынский, М. Шабаева // Учебник для студентов педагогических институтов. 5-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1982. – 447 с.
11. Анохіна Л.С. З історії освіти у м. Вінниці (II пол. XIX - поч. XX ст.).// Подільський телеграф. - 2001. - 13 вересня (№ 12). - С. 10.
12. Поліщук М.С. Учительські семінарії в Правобережній Україні в другій половині XIX ст./ М.С. Поліщук // Український історичний журнал – 1994. – №4. – С.54-60.
13. Вороліс М.Г. Початкова та середня освіти на Поділлі в другій половині XIX -початку XX ст./М.Г. Вороліс. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць. Вип. 2. - Вінниця, 2004. - С. 11-13.
14. Кільова Г. Укази імператора та циркуляри міністра народної освіти як джерело з історії Київського учбового округу в період 1833-1834 рр. (за матеріалами «Журнала министерства народного просвещения»). / Г.Кільова./Історико-педаг. альманах, випуск 1. Збірник наукових праць. Умань. УДПУ ім. Павла Тичини. – 2008. – 96 с.
15. Холмський І. Історія України./ І. Холмський. – Нью-Йорк, 1971. – 370 с.
16. Попович М.В. Нарис історії культури України./ М.В. Попович – К.: АртЕл, 1998. – 728 с.
17. Квасецька Я. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх вихователів у Західній Україні (остання третина XIX – поч. XX ст.)/ Я. Квасецька./ « Молодий вчений».- № 1(16) , січень, 2015. – С. 124-127.
18. Пенішкевич Д. І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVII – поч. XX ст.): [монографія / Д.І. Пенішкевич]. – Чернівці: Рута, 2002. – 520 с.
19. Положение о начальных народных училищах. Высочайше утвержденное 1864 Июля14// Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Тип II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1867.- Собрание второе. – Т. XXXIX . Отделение 1. – № 41068. – С.613-618.
20. Григорьев В.В. Исторический очерк русской школы./ В.В. Григорьев.- М.: Товарищество типографии А.И. Мамонтова, 1900.- 589с.
21. Балабуст Н. Джерельна база історико-педагогічного дослідження щодо становлення і розвитку педагогічної освіти в Подільській губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. / Н. Балабуст.// Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип.15. – 799 с.
22. Лихачева Е. Материалы для истории женского образования в России (1828-1856)/ Е. Лихачева. – СПб. – 1895. – 342 с.
23. Сесак І.В. Освіта на Поділлі: У 2 ч. Ч.2. Середні навчальні заклади Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. / І.В. Сесак.- Кам'янець-Подільський: Абетка, 1999. – 184 с.
24. Положения 1) О городских училищах и 2) О учительских институтах. Высочайше утвержденные, 1872, Мая 31//Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Тип II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1875. – Собрание второе. – Т. XLVII . Отделение 1.-№ 50909.- С.727-736.
25. Артюх Л.Ф. Поділля / Л.Ф. Артюх, В.Г. Балусок, З.Є. Болторович та ін. – К. : Видавництво НКЦ Доля, 1994. – 504 с.
26. Поліщук М. С. Стан початкової освіти на Правобережній Україні в 60-90-х роках XIX ст. / М. С. Поліщук // Український історичний журнал. – 1971. – № 3. – С. 69-74
27. Положение о церковных школах ведомства Православного исповедания. Высочайше утвержденное 1902, Апреля 1// Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Государственная типография, 1904 – Собрание третье. – Т. XXII . Отделение 1. – № 21290. – С. 206-211.

Розділ 1 Актуальні проблеми навчання, виховання та розвитку учнів загальноосвітньої школи

У статті на основі опрацьованих і проаналізованих законодавчих документів, історико-педагогічної літератури, періодичних видань і наукових досліджень дореволюційних, радянських, сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених вивчено і проаналізовано законодавчу базу становлення педагогічної освіти кінця XVIII ст. – початку XX ст. З'ясовано, що розвиток педагогічної освіти на території Поділля впродовж кінця XVIII ст. – початку XX ст. відбувався в умовах глобальних соціально-політичних і національних протиріч, розв'язання яких напряду залежало від реформаційних процесів, здійснюваних Австрією та Російською імперією у зазначений період.

Ключові слова: *Поділля, навчальні заклади, законодавча база, Австрія, Російська імперія, педагогічна освіта.*

The article studies and analyzes legislative documents, historical and pedagogical literature, periodicals and researches of pre-revolutionary, Soviet and modern Ukrainian and foreign scientists - the legal framework of teacher education from XVIII to the beginning XX century. The development of teacher education was in the conditions of global socio-political and national contradictions, the solution of which depended from the direction of the reform process undertaken by Austria and the Russian Empire in this period.

Key words: *Podillia, schools, legal framework, Austria, Russian Empire, teacher education.*